

САНІТАРНИЙ СТАН ХАРКОВА В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ВПЛИВУ НА ЗДОРОВ'Я МЕШКАНЦІВ МІСТА

Л. М. Нечеглод

Черкаський медичний коледж

У статті висвітлено характеристику санітарного стану міста Харкова в ХІХ – на початку ХХ ст. та рівень його впливу на здоров'я харків'ян. Розглянуто географічне розташування, забезпечення питною водою та житлові умови жителів міста.

SANITARY CONDITION OF KHARKIV IN THE XIX – EARLY XX CENTURY AS DETERMINANTS IMPACT ON THE HEALTH OF CITY RESIDENTS

L. M. Nechehlod

Cherkasy Medical College

The article contains a description of the sanitary condition of the city of Kharkiv in the nineteenth – early twentieth century and the level of its impact on the health of Kharkiv. The geographical location, availability of drinking water and housing residents were shown.

Вступ. Актуальною проблемою сьогодення є дотримання санітарних норм у місцях великого скупчення людей, особливо в містах. Не менш важливими ці питання були й два століття тому, коли від санітарного стану міста та рівня культури особистої гігієни часом залежало життя цілих населених пунктів. Адже при неможливості на той час лікування багатьох епідеміологічних захворювань дотримання чистоти та особистої гігієни були чи не єдиним порятунком від епідемії.

Основна частина. Завданням нашого дослідження є реконструкція санітарного стану міста Харкова протягом ХІХ – на початку ХХ ст.

Упродовж століть санітарний стан Харкова формували його природні умови. Більшість території являла собою болотисті низини, і лише центр міста розташувався на узвишші. Місто знаходиться на території, помереженій болотами, драговинами, озерами та протоками, тому в негоду Залопанська і Захарківська частини буквально потопали у багні. Тут особливо давалась в знаки близькість до

поверхні підґрунтових вод, що перетворювало їх навесні в суцільне болото. І без того маловодні річки Лопань та Харків часто гатили греблями з водяними млинами, тому вода в них застоювалась, цвіла й випаровувалася, отруюючи атмосферу. В місті нагромаджувалась величезна кількість гною через численні ярмарки, на які до Харкова прибував гужовий транспорт з усієї Російської імперії. Сучасники називали Харків фабрикою, що виробляє гній. За таких умов хробаки, плазуни, земноводні та комахи часом просто заповняли місто. Для студентів університету тоді запроваджували спеціальні «грязные каникулы». Зазвичай, це бувало навесні й восени, коли вулицями та майданами було неможливо ні пройти, ні проїхати. У 1815 р. навіть розглядалося питання про переїзд університету в якесь інше місце через антисанітарні умови життя в Харкові. Непролазна багноюка, яку не могли подолати студенти, стала 1824р. для університетського начальства найважливішим аргументом на користь перенесення клінік й ана-

томічного театру із залопанського будинку в основні споруди університету [1].

З другої половини XIX ст. санітарний стан Харкова дещо поліпшився. Для цього було проведено ряд заходів, зокрема, було зміцнено береги річок, облаштовано набережні, бруківки, тротуари, проведено канали у пониззі. Відчутну користь для гігієнічного стану зробило очищення майданів, запровадження нагляду за дотриманням чистоти на вулицях. Зокрема, в центрі міста навесні та восени зник непролазний бруд.

Дві події суттєво покращили санітарні умови центру. Перша – перенесення Суздальського торговельного ряду від Успенського собору до Благовіщенського базару. Друга – заборона на утримання постійних дворів для візників у цій частині міста. Хоча і після цього Харків ще залишався далеко неблагополучним у санітарному відношенні містом. Санітарні умови життя харків'ян у 60–70-ті роки XIX сторіччя досить докладно проаналізували Д. І. Багалій та Д. П. Міллер [1].

Річки Харків та Лопань мали всі ознаки болотистих річок і вже на вході до міста несли воду, що була непридатною для пиття. А в міських межах Лопань забруднювали численні виробництва і господарства: вовномийні виробництва, миловарні, салотопні, кузні, бондарні майстерні, готелі, Благовіщенський базар, лазні, заводи з виробництва газу, кахлів, рукавичок, шуб, фарб, чавунного литва та іншого добра. Великої шкоди воді завдавали вовномийні, які розміщувалися на лівому березі Лопані, починаючи від Москалівки й далі. При висушуванні вовни міазми заповняли все пониззя Харкова [2].

Увесь гній, зібраний у місті від часу його заснування, так і залишався тут, утворивши шар ґрунту й замуливши русла харківських річок. В оглядовий період територія міста так само угноувалася, бо виливалися нечистоти на поверхню ґрунту або створювалися вигрібні ями, які ніколи не вичищали через дорожнечу асенізаторських послуг. На той час у Харкові майже не було цементованих вигрібних ям. А з будинків, зведених на узбережжі, продовжували виводити різноманітні канали й труби для скидання нечистот у воду. На берегах річок утворювалися звалища різних відходів та загиблих тварин, які потім змивалися у воду й отруювали її. Тому річки, протікаючи містом, у спеку вкривалися густою зеленою ряскою упереміш з трупами собак, кішок, пацюків та інших дрібних тварин. Особливо нестерпним було існування жителів

Москалівки, де така вода затримувалася перед найбільшою основ'янською греблею. Особливе нагромадження бруду відбувалося під мостами харківських річок. Забруднена фекаліями та іншими нечистотами вода ставала не лише непитною, але й небезпечною для купання, прання та миття підлоги. Однак недостатня кількість у місті колодязів з якісною водою, аж до введення у дію водогону, призводила до масового використання річкової води тими, хто мешкав далеко від Карпівської та Белгородської криниць, звідки возили бочками воду як для приготування їжі, так і для пиття, не говорячи вже про напування скотини та інші господарські потреби.

80-ті роки були позначені поліпшенням санітарно-гігієнічних умов життя Харкова завдяки проведенню водогону, який став до ладу в липні 1881 р. Майже припинилося користування послугами водовозів, оскільки бочки не відрізнялись чистотою, скоротилося домашнє зберігання води, що не завжди було безпечним для здоров'я людей, які її вживали. Річкова вода майже зникла з ужитку [3].

Водопостачання населення в Харкові після введення водогону відбувалося різними способами: одні жителі користувалися водою з кранів, що були встановлені у інших будинках чи на подвір'ях; інші брали воду з водорозбірних колонок, колодязів, або криниць; а хтось таки продовжував звертатися до водовозів. Харківський водогін наповнювала вода з джерел і бурових (артезіанських) свердловин різних водоносних шарів. У 1912 р. середньодобове споживання водопровідної води було мізерним і становило лише 1,87 відра на одного харків'янина (приблизно 22,5 літра) [3].

Після створення водогону в 1881 р. й пуском каналізації в 1915 р. ніяких інших кардинальних заходів для зміни санітарного стану в Харкові не вживали. Продовжувалось хаотичне зведення житлових будинків. Не відповідали санітарним нормам й побутові умови більшості харків'ян. Небезпечними для жителів були також кладовища, розміщені поблизу густонаселених районів. Благовіщенський базар був місцем повної антисанітарії. На його території панували бруд, сморід, загниваючі залишки м'ясних і рибних лавок, купи нечистот, не було й стоків. У 1902 р. міською думою ухвалено рішення облаштувати критий ринок із дотриманням правил санітарії. Його необхідність підтвердила і спеціальна комісія, призначена губернатором у квітні 1905 р. А втім збудували його лише у 1914 р. [4].

Висновки. Санітарний стан Харкова, вказаного періоду, залишав бажати кращого. Давалась в знаки специфіка рельєфу місцевості, де розташовувалось місто – це була досить болотиста місцевість. Існували

значні проблеми з водопостачанням та вивезенням побутових відходів. Житлові умови більшості харків'ян не відповідали санітарним нормам. Каналізація з'явилась у 1881 р., а водогін лише в 1915 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалеї Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905) : историческая монография : в 2 т. / Д. И. Багалеї, Д. П. Миллер. – Харьков : Репринт, 1993. – Т. 1. – 572 с.

2. Томашевский М. Отчет о санитарных осмотрах г. Харькова 1878 года / М. Томашевский // Отдель-

ные оттиски из «Харьковских Губернских Ведомостей». – Харьков, 1879. – 28 с.

3. Робак І. Ю. Організація охорони здоров'я в Харкові за імперської доби (початок XVIII ст. – 1916 р.) / І. Ю. Робак. – Х. : ХДМУ, 2007. – 346 с.

4. Державний архів Харківської області. – ф. 4, оп. 13, спр. 396, арк. 4.

Отримано 18.02.14